

УДК 634.0.5

Р. Г. Дубас,
к. е. н., доцент, декан обліково-економічного факультету
Державна академія житлово-комунального господарства

СУТНІСТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ОЦІНКИ ЛІСОВИХ РЕСУРСІВ

У статті розглянуто існуючі методичні підходи щодо еколого-економічної оцінки лісових ресурсів, зокрема наведено особливості оцінки екологічних, соціально-рекреаційних та захисних функцій лісових насаджень. Крім того, узагальнено і оптимізовано підхід до економічної оцінки сировинних корисностей лісу на основі виявлення найкращих доробок вітчизняних економістів-лісіводів з даної проблематики.

In the article existent methodical approaches are considered in relation to the ekologo-economic estimation of forest resources, in particular, the features of estimation of ecological, social-rekreaciyn and protective functions of the forest planting are resulted. In addition, generalized and going is optimized near the economic evaluation of the raw material forest on the basis of exposure of the best revisions of domestic economists-specialists in forestry from this problem.

Ключові слова: лісові ресурси, лісокористування, еколого-економічна оцінка, рента.
Key words: wood resources, wood use, ekologo-economic estimation, rent.

ВСТУП

Тривалий період лісовирощування, багатогранність видів лісових ресурсів і послуг роблять проблему виміру затрат з результатами праці в лісгосподарській сфері надзвичайно складною. В ній присутні питання планування, управління, самоокупності, розподілу за працею, реалізації ресурсів тощо. Окрім цього, ліси відрізняються великою різноманітністю як за породним складом, так і за продуктивністю та господарською цінністю. Лісистість території країни нерівномірна, тому нерівноцінна економічна оцінка лісів у кожній природній зоні, оскільки природно-кліматичні умови зростання лісів суттєво впливають на продуктивність лісових ресурсів.

Питанням економічної оцінки природних ресурсів займалися видатні вчені-економісти: Гофман К.Г., Канторович Л.В., Мінц А.А., Немчинов Є.С., Струмилін С.Г., Федоренко М.П., Хачатуров Т.С. [1—7], в тому числі оцінкою лісових ресурсів — Анцукевич О.Н., Коваль Я.В., Мішенін Є.В., Позивайло Ю.М., Туркевич І.В. [8—12]. Однак на сьогоднішній день комплексної і повноцінної методики оцінки лісових ресурсів не існує.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Головною метою дослідження є визначення об'єктивних критеріїв та методичних підходів до еколого-економічної оцінки всіх складових лісового біогеоценозу шляхом порівняння і вибору існуючих напрацювань економістів-лісіводів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічна оцінка лісу являє собою комплексну оцінку, яка виражає народногосподарський ефект багатоцільового його використання. Окремі компоненти лісу і його функції також можуть виступати в якості самостійних об'єктів оцінки. Якщо об'єктом оцінки виступає ліс або окремі його елементи, то предметом оцінки в усіх випадках є їх народногосподарська цінність. Чим більшою кількістю корисних властивостей володіє ліс, чим він більше якісний і зручний для експлуатації, тим більшу цінність він має для суспільства.

Проблема економічної оцінки лісових ресурсів являє собою частину комплексної проблеми оцінки всіх природних ресурсів. З питань, що стосуються економічної оцінки природних ресурсів, до цього часу залишається дискусій-

ним питання вибору критерію оцінки. Це питання має не тільки методичне, але і господарсько-практичне значення. Наприклад, не можливо прийняти оптимальне рішення відносно трансформації лісових земель в сільськогосподарські чи навпаки, якщо оцінювати землі сільськогосподарського призначення за чистим доходом, а лісові землі — за валовим продуктом чи диференційною рентою. Звідси випливає, що вибір критерію оцінки повинен бути обґрунтованим і що економічна природа його має бути єдиною для всіх видів природних ресурсів, які оцінюються. При цьому можливе зіставлення і підсумовування оцінок різних видів природних ресурсів з метою вибору найбільш доцільних варіантів природокористування і оцінки природно-економічного потенціалу кожного регіону в країні.

Економічна оцінка лісових ресурсів необхідна для вирішення важливих питань з:

- визначення місця і значення лісових ресурсів у складі національного багатства країни та ведення державного лісового кадастру;
- обґрунтування доцільності переведу лісових угідь у інші види користування;
- визначення ефективності заходів з використання і відтворення лісових ресурсів;
- визначення збитків, які завдаються суспільству зменшенням обсягів лісових ресурсів, зниженням їх якості та інших проблемних питань.

В умовах реструктуризації економіки оцінка лісових земель, деревних ресурсів, продуктів прижиттєвого і побічного користування лісом, його соціальних і середовище-захисних функцій дасть змогу залучити ліси в ринкові відносини шляхом їх вилучення, передачі у власність, оренди, застави, а також визначення розміру втрат, що завдаються лісовим ресурсам стихійними явищами чи внаслідок порушень правил лісокористування.

До цього часу економічна оцінка лісових ресурсів не виконується для практичних цілей, що негативно позначається на їх раціональному використанні та охороні. Діючі ціни на деревні та інші ресурси лісу і послуги значно занижені, внаслідок чого лісогосподарська галузь перебуває у витратній частині державного бюджету. Відсутність реальної економічної оцінки лісових ресурсів стримує перехід лісового сектора економіки на нові форми господарювання. Лісові ресурси виступають у якості товару (об'єкта купівлі-продажу), тому методичні підходи з визначення цінності лісових ресурсів повинні розроблятися у відповідності до вимог

ринку з елементами планово-регульованої економіки.

Аналізуючи літературні джерела з економічної оцінки природних ресурсів, слід відзначити, що у питанні вибору критерію оцінки впродовж останнього півстоліття продовжується обговорення ряду пропозицій на цю тему. Виникають вони, насамперед, через багатогранні властивості відтворюваних і невідтворюваних природних ресурсів, їх функцій та постійного вдосконалення методичних розробок з їх оцінки. Так, відносно економічної оцінки земель сільськогосподарського призначення склалося два напрями наукових методик з вибору критерію оцінки:

а) оцінка з використанням затрат на освоєння нових земель натомість вилучених із сільськогосподарського обороту чи на підвищення продуктивності вже освоєних земель;

б) оцінка на основі народногосподарського ефекту використання землі.

Відомим представником першого напрямку був академік Струmilін С.Г. [5], котрий розраховував середню ціну на 1 га ріллі цілинних земель. Якісні відмінності ділянок землі, що оцінюються, він запропонував враховувати шляхом корегування середньої ціни 1 га землі, розрахованої за суспільно необхідними витратами, тобто індивідуальною вартістю продукції на кожній ділянці землі.

Наведений методичний підхід вартісної оцінки землі в економічній літературі піддається критиці, виходячи з аргументів, що земля не є продуктом праці, не має вартості, тому її вартість не може визначатися будь-якими витратами, адже не виражає народногосподарської цінності землі і тому не може виконувати завдань з раціонального землекористування. Ось чому ряд вчених [1; 7; 8; 11] висловлюються за економічну оцінку землі та інших природних ресурсів на основі народногосподарського ефекту, який ними (ресурсами) створюється. Причому витрати на освоєння природних ресурсів розглядаються як один з компонентів економічної оцінки [12]. Проте серед економістів, які вважають, що в основі економічної оцінки природних ресурсів має бути народногосподарський ефект, немає єдиної думки, який показник найбільш емко і повноцінно виражає цей ефект. В якості критерію оцінки пропонується валовий продукт, валовий дохід, чистий дохід, диференційна рента.

Один з основних прихильників валового продукту і валового доходу Черемушкін С.Д. [13] вважає, що при оцінці цінності землі як засобу виробництва зазначені показники все ж

не враховують дохідності з різних земель за низкою їх характеристик, а тому Черемушкін С.Д. пропонує оцінку землі враховувати за двома показниками — валовим продуктом і чистим доходом. Точку зору на оцінку землі з використанням показника чистого доходу поділяє багато економістів, проте з економічної літератури відомо, що чистий дохід не є кінцевим показником якості землі, а виражає рівень господарювання на ній, тому ціна землі повинна ґрунтуватися не на повному чистому доході, а на частині його, яка може бути віднесена на землю. Оцінки лісових земель на основі валового продукту і чистого доходу можуть знайти застосування при вирішенні внутрішньогалузевих задач, а саме: визначення економічної ефективності заходів з використання і відтворення лісових ресурсів; трансформації лісових угідь тощо.

Теоретико-методологічні підходи рентної оцінки природних ресурсів доцільно застосувати для оцінок лісових ресурсів, які виступають як засоби і предмети праці. Ліс як основний засіб виробництва, використовується для продукування деревної маси, харчових ресурсів, технічної сировини, соціальної та екологічної продукції. При цьому рівень виробництва лісопродукції визначається лісорослинними умовами як успадкованими природно-кліматичними факторами, так і набутим результатом інтенсифікації праці. Причому продуктивна сила праці в умовах інтенсифікації лісовирощування значно вища, ніж це властиво для насаджень, не включених у сферу виробництва. Лісові насадження як предмети праці представлені стиглими і перестиглими насадженнями лісосічного фонду, а також окремими деревами, які вирубуються з метою одержання деревної продукції і формування ландшафтів. Предметом праці у лісовому господарстві виступає і земля в процесі її обробітку, зокрема для створення нових насаджень, проведення реконструкції деревостанів та сприяння природному лісовідновленню. Проведення даних заходів у лісах найбільш повно дозволяє виявляти їм функції засобу і предмета праці.

Загальновідомо, що лісова рента розраховується як різниця між цінністю кінцевої продукції лісовирощування, яка зумовлюється величиною гранично допустимих витрат на приріст її виробництва, так званих замикаючих витрат, та індивідуальними зведеними витратами на відновлення і експлуатацію лісу [10—11]. До одержаної величини різниці додається диференційна рента I і II відповідно за якістю та місцезорозташуванням ділянки лісу і за результатами інтенсифікації лісовирощування та ви-

робництва лісопродукції. Диференційна рента II відображає ефективність додаткових витрат на відтворення, охорону і експлуатацію лісових ресурсів на певній ділянці на основі виявлення найефективнішого варіанта комплексу лісогосподарських заходів, який дасть змогу отримати найвищий народногосподарський ефект. Отже, економічна оцінка лісових ресурсів відображає приріст ефекту від їх використання і в підсумку дорівнює додатковим витратам, які необхідно здійснити для відшкодування ресурсів, що вилучаються в процесі їх експлуатації. Додаткову оцінку при цьому одержує тільки той обсяг ресурсів, який визначається потребами суспільства. Показником суспільної корисності лісових ресурсів виступає капіталізована рента, яка встановлюється для кращої частини ресурсів від їх загального обсягу.

Визначення економічного ефекту від використання екологічних і соціальних функцій лісу поки що залишається проблемним питанням, оскільки вони, не маючи матеріально-речового змісту, не є продуктами і майже не підлягають кількісному виміру. Визнання вказаних функцій продуктами означало б визнання їх вартості. Якщо водозахисні, водоохоронні, ґрунтозахисні, санітарно-гігієнічні й інші функції лісу не створюють продукції, то, відповідно вони не залучені в сферу економічних відносин і не враховуються в сукупному продукті. Продукцією лісовирощування є не функції лісу, а ліси в цілому як засоби праці. Отже, матеріальним ресурсам лісу притаманні соціально-економічні функції і безпосередньо ліси є носіями економічного ефекту в лісовому господарстві.

З економічної точки зору соціально-економічні функції лісу використовуються як засоби праці, що позитивно впливають на підвищення результатів суспільної праці, на підставі якої визначається її економія. Більш продуктивні лісові масиви сприяють підвищенню продуктивної сили суспільної праці, що необхідно враховувати при розробці заходів з поліпшення управління лісовими ресурсами в умовах ринкової системи господарювання. Методологічні основи економічної оцінки екологічних і соціальних функцій лісу з низки аспектів потребують наукового обґрунтування. Зокрема, відсутній взаємозв'язок впливу екологічних і соціальних функцій лісу з реально існуючими соціальними і екологічними процесами в суспільстві; потрібні розроблені критерії, які виражали б корисність екологічних функцій лісу економічними показниками тощо. Відсутність означених розробок призводить до прийняття

малоефективних господарських рішень. Цінність екологічних і соціальних функцій лісу, як вже відзначалося, може бути визначена на основі теорії вартості і споживчої вартості лісів, що використовуються як засоби праці в галузях матеріального виробництва. Оцінка екологічних функцій лісу необхідна для здійснення аналізу зростання суспільного виробництва і виявлення при цьому ролі несировинних користей лісів.

Середньорічний ефект від, наприклад, полезахисних смуг та інших захисних насаджень можна наближено розрахувати на основі методологічних підходів та нормативних даних УкрНДІАГА, що стосується величини доходу від збільшення врожаю сільськогосподарських культур, реалізації деревної продукції в процесі рубки насаджень, снігозатримання, відвернення дії ерозійних процесів. Захисні насадження як засоби праці позитивно впливають на гідрологічні та мікрокліматичні умови суміжних територій, захищають лісові і сільськогосподарські угіддя, ріки, водоймища, гідротехнічні споруди від замулювання і забруднення. Максимальний ефект захисних насаджень досягається в комплексі з агротехнічними і гідротехнічними заходами, спрямованими на захист ґрунтів від вітрової і водної ерозії.

При економічній оцінці захисних лісових насаджень необхідно знати, яке вони несуть протиерозійне навантаження, тобто яка в середньому площа землі, окрім зайнятої ними, знаходиться під захистом 1 га лісових насаджень.

Для економічної оцінки санітарно-гігієнічної і рекреаційної функцій лісу загальноприйнятого методу ще немає, а існуючі підходи, на нашу думку, недостатньо обґрунтовані. В них, зокрема, не врахована споживча вартість вказаних функцій лісу, а також показники реального ефекту від їх використання як фактор рекреації. Споживча вартість лісу рекреаційного призначення, як і іншого товару, визначається кількістю суспільно необхідної праці на його підтримання і поліпшення. Вимір соціальних і рекреаційних функцій лісу повинен здійснюватися через зіставлення величини приросту продукції в промисловості (соціальній сфері) за рахунок росту продуктивності праці з витратами, пов'язаними з благоустроєм лісу рекреаційного призначення як засобу праці.

ВИСНОВКИ

Наведений вище аналіз методичних підходів свідчить про правомірність економічної

оцінки експлуатаційних, екологічних і соціальних функцій лісу на основі замикаючих витрат, тобто витрат, необхідних для відновлення і вирощування лісових насаджень, що використовуються як засоби праці в галузях матеріального виробництва і суттєво впливають на підвищення його ефективності. Саме такий підхід має практичну цінність при економічній оцінці всіх компонентів лісових насаджень.

Література:

1. Гофман К.Г. Методические основы экономической оценки природных ресурсов// Экономические проблемы оптимизации природопользования. — М.: Наука, 1973. — С. 22—34.
 2. Канторович Л.В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов. — М.: Изд. АН СССР, 1960. — 347 с.
 3. Минц А.А. Экономическая оценка естественных ресурсов. — М.: Мысль, 1972. — 303 с.
 4. Немчинов В.С. Избранные произведения, т.6. — М.: Наука, 1969. — 466 с.
 5. Струмилин С.Г. О дифференциальной земельной ренте в условиях социализма// Вопросы экономики, 1960. — №7. — С. 81—97.
 6. Федоренко Н.П. Экономические проблемы оптимизации природопользования. — М.: Наука, 1973. — С. 8—21.
 7. Хачатуров Т.С. Об экономической оценке природных ресурсов// Вопросы экономики. — 1969. — №1. — С. 66—74.
 8. Анцукевич О.Н. Опыт экономической оценки лесов в Литовской ССР. — Вильнюс: Экспресс-информация, 1976. — 62 с.
 9. Коваль Я.В., Антоненко І.Я. Економічна (грошова) оцінка природних ресурсів у складі лісового фонду. — К.: РВПС України НАН України, 2004. — 204 с.
 10. Мишенин Е.В. Эколого-экономические проблемы природопользования в лесном комплексе. — Сумы: ИПП "Мрия-1" ЛТД, 1988. — 272 с.
 11. Позывайло Ю.Н. Экономическая оценка лесных земель и проблемы рационального использования земельных ресурсов// Лесовий журнал. — 1993. — №5. — С. 6—9.
 12. Туркевич И.В. Кадастровая оценка лесов. — М.: Лесная промышленность, 1977. — 168 с.
 13. Черемушкин С.Д. Теория и практика экономической оценки земли. — М.: Сельхозгиз, 1968. — 279 с.
- Стаття надійшла до редакції 17.11.2011 р.